

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**ГРУШКО Мальвіна Валеріївна**

УДК 341.232.7:351.77

**СТАНОВЛЕННЯ ТА СПЕЦИФІКА МІЖНАРОДНО-  
ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ**

Спеціальність 12.00.11 – міжнародне право

**АВТОРЕФЕРАТ**

дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата юридичних наук

Одеса – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

**Науковий керівник** кандидат юридичних наук, доцент  
***КОРОТКИЙ Тимур Робертович,***  
Національний університет  
«Одеська юридична академія»,  
доцент кафедри міжнародного права  
та міжнародних відносин

**Офіційні опоненти:** доктор юридичних наук, професор  
***ТИМЧЕНКО Леонід Дмитрович,***  
Національний університет Державної  
податкової служби України,  
професор кафедри міжнародного права;

кандидат юридичних наук  
***КОРИНЕВИЧ Антон Олександрович,***  
Інститут міжнародних відносин Київського  
національного університету  
імені Тараса Шевченка,  
асистент кафедри міжнародного права

Захист відбудеться 21 листопада 2015 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 у Національному університеті «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 16 жовтня 2015 р.

Вчений секретар  
спеціалізованої вченої ради

**К. В. Горобець**

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність теми.** В умовах збройного конфлікту (далі – ЗК) однією з поширених категорій жертв війни є військовополонені. Міжнародне гуманітарне право (МГП) містить значну кількість договірних та звичаєвих норм, які визначають міжнародно-правовий режим військовополонених та утворюють відповідний інститут – інститут воєнного полону. Однак зміни у міжнародному праві загалом, пов’язані з його гуманізацією, підвищенням значущості міжнародних звичаєвих норм, з одного боку, та зміни характеру та методів ведення ЗК, їх асиметризація та гібридизація, що породжує питання про статус військовополонених, з іншого, зумовлюють необхідність переосмислення та структуризації розуміння тих засад, на яких базуються окремі інститути МГП, зокрема інститут воєнного полону.

У зв’язку з цим постає необхідність наукового пошуку принаймні у трьох напрямках: визначення філософсько-етичного та нормативного базису інституту воєнного полону; осмислення новітніх викликів конвенційним механізмам захисту військовополонених у сучасних ЗК та дослідження особливостей і рівня імплементації міжнародно-правових норм щодо захисту військовополонених. Перший дасть змогу заповнити прогалини, що виникають у МГП при регулюванні режиму військовополонених шляхом застосування загальних норм та норм-принципів; другий – запропонувати можливі шляхи удосконалення міжнародно-правового регулювання та практики захисту військовополонених; третій дозволить підвищити рівень реалізації міжнародно-правових норм щодо захисту військовополонених на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях.

Додає актуальності дослідженню ситуація, що склалася на сході Луганської та Донецької областей та в Криму протягом 2014-2015 років. Військова агресія та окупація припускають застосування інституту воєнного полону та механізмів захисту українських військовополонених у разі кваліфікації ЗК як міжнародного та застосування гарантій, якими можуть користуватися затримані та інтерновані особи при кваліфікації ЗК як неміжнародного.

Важливо відмітити, що нині інституціонального дослідження воєнного полону в юридичній науці України немає. Окремі питання воєнного полону досліджувалися в дисертаціях та монографіях з прав людини та МГП. Крім того, було написано кілька дисертацій з історії воєнного полону під час та після Другої світової війни (О. В. Потильчак, А. С. Чайковский та ін.).

Окремі аспекти цієї проблеми розглядалися у працях таких радянських юристів-міжнародників як В. В. Алешин, І. М. Арцибасов, І. П. Бліщенко, І. І. Карпець, А. П. Мовчан, О. І. Полторак, Г. І. Тункін, Д. І. Фельдман. У зарубіжній літературі питання міжнародно-правового захисту жертв війни висвітлювалися в дослідженнях Я. Броунлі (I. Brownlie), Ф. Буньйона (F. Bugnion), Х.-П. Гассера (H. P. Gasser), Фр. Кальсховена (Fr. Kalshoven), Фр. де Мулінена (F. de Mulinen), С. Нахліка (S. Nakhlik), Л. Оппенгейма

(L. Oppenheim), Ж. Пікте (J. Pictet), В. В. Пустогарова, В. Сломансона (W. Slomanson), Ч. Хайда (C. Hyde), Р. Хігінса (R. Higgins), А. Шлезінгера (A. Schlesinger) та ін. Серед українських учених окремі питання воєнного полону порушували у своїх роботах В. П. Базов, М. М. Гнатовський, А. О. Кориневич, В. М. Лисик, В. М. Репецький, Х. П. Ярмачі та ін.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дослідження виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія» «Прогресивний розвиток міжнародного права в умовах глобалізації правового простору» на 2011–2015 рр., що є складовою плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011–2015 рр. (номер державної реєстрації 0110U000671).

**Мета та задачі дослідження.** Мета дослідження полягає у створенні науково-концептуальних основ становлення міжнародно-правового режиму військовополонених, його особливостей та застосування в сучасних умовах.

Мета конкретизується у таких задачах:

дослідити формування правил поведінки з військовополоненими та їх еволюцію під впливом ідей гуманізму та прав людини;

проаналізувати філософсько-правові концепції захисту військовополонених в історичній ретроспективі та визначити їх вплив на становлення міжнародно-правового режиму військовополонених;

визначити основні риси та структурні елементи інституту воєнного полону та виявити прогалини і недоліки в його сучасному міжнародно-правовому регулюванні;

проаналізувати і дати правову оцінку міжнародним нормам, практиці міжнародних судів та трибуналів, а так само національним імплементаційним актам та судовій практиці, які складають зміст міжнародно-правового режиму військовополонених;

сформулювати зміст загального та спеціальних режимів поведінки та захисту військовополонених у сучасному МГП;

розглянути особливості реалізації міжнародно-правових норм про поведінку та захист військовополонених у сучасних ЗК;

на основі вивчення контрольних механізмів інституту воєнного полону розробити рекомендації для поліпшення реалізації існуючих міжнародно-правових норм у сфері захисту військовополонених;

оцінити імплементаційні механізми міжнародно-правового захисту військовополонених та проаналізувати рівень утілення міжнародно-правових норм у законодавство України та їх реалізації в умовах окупації частини території України та зовнішньої агресії.

**Об'єкт дослідження** – воєнний полон як інститут міжнародного гуманітарного права.

*Предметом дослідження є становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених.*

*Методи дослідження.* Методологічну основу роботи утворюють загальнонаукові та спеціальні методи та прийоми наукового пізнання, спрямовані на максимально об'єктивне та ґрунтовне дослідження міжнародно-правового режиму військовополонених. Основою методологічного інструментарію є системний аналіз, який визначив напрями дослідження міжнародно-правового захисту військовополонених (пп. 1.2, 1.3, 1.4, р. 2, пп. 3.2, 3.3). За допомогою діалектичного методу поглиблено понятійний апарат (п. 1.4), з'ясовано сутність воєнного полону, режиму воєнного полону (п. 1.3), особливості відповідальності за порушення правил поводження з військовополоненими та недотримання положень щодо захисту військовополонених (п. 3.3). Історико-правовий метод дозволив виявити особливості еволюції напрямів та форм міжнародно-правового регулювання питання захисту військовополонених (пп. 1.1, 1.2, 2.1). Формально-юридичний метод використовувався для аналізу юридичного змісту міжнародних та національних правових актів у сфері захисту військовополонених (р. 2, п. 3.4). Порівняльно-правовий метод дозволив з'ясувати співвідношення універсальних міжнародних договорів між собою, міжнародних договорів та міжнародно-правових звичаїв щодо захисту військовополонених та вивчити питання відображення міжнародно-правових приписів у національному законодавстві (пп. 2.1, 2.2, 3.4). Використано й науково-евристичний потенціал таких методів дослідження як аналіз, синтез, дедукція, індукція, абстрагування тощо.

*Теоретичною основою дослідження* стали праці вітчизняних і зарубіжних учених, які розробляють проблематику теорії міжнародного права, МГП, міжнародного кримінального права, серед яких: В. Ф. Антипенко, Б. В. Бабін, М. В. Буроменський, В. Г. Буткевич, О. В. Буткевич, В. А. Василенко, М. М. Гнатовський, О. О. Гріненко, Е. Давид, В. Н. Денисов, А. І. Дмитрієв, Н. В. Дрьоміна-Волок, К. Дьорман, О. В. Задорожній, Н. А. Зелінська, Г. В. Ігнатенко, Ю. Д. Ільїн, А. Я. Капустін, В. О. Карташкін, О. В. Ківець, Ю. М. Колосов, Т. Р. Короткий, О. П. Коротков, В. М. Лисик, І. І. Лукашук, Ф. Ф. Мартенс, О. О. Мережко, В. В. Мицик, Ж. Пікте, В. М. Репецький, С. В. Саяпін, Л. Д. Тимченко, О. І. Тіунов, С. Л. Чумарьов, Х. П. Ярмак та ін.

*Нормативну та емпіричну базу дослідження* склали міжнародні договори, акти міжнародних організацій, рішення міжнародних судових установ та внутрішньодержавні нормативно-правові та судові рішення.

**Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що дисертація є першим вітчизняним спеціальним комплексним дослідженням становлення та розвитку міжнародно-правового режиму військовополонених. У рамках дослідження отримані такі результати, що мають наукову новизну:

***уперше:***

виявлено та охарактеризовано структурні елементи та зміст інституту воєнного полону як складової частини МГП, зокрема, інститут воєнного полону розглядається як система договірних та звичаєвих міжнародно-правових норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з перебуванням військовополонених під владою супротивної сторони в міжнародному ЗК, щодо забезпечення належного захисту таких осіб; структуру цього інституту складають підінститути: початок полону, місце та порядок тримання військовополонених, склад адміністрації та її компетенція, режим праці та відпочинку, відповідальність військовополонених (дисциплінарна та кримінальна), кінець полону;

систематизовано заходи внутрішньодержавної імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених, до яких належать: зміна та доповнення нормативно-правових актів, поширення знань про МГП, створення національних контрольних та дорадчих органів з імплементації МГП;

кваліфіковано ЗК на сході Донецької та Луганської областей як інтернаціоналізований ЗК, що є підставою для застосування Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р. (далі – ЖК III) до тієї частини конфлікту, яка є міжнародним ЗК;

систематизовано зміст міжнародно-правових зобов'язань держави з поширення знань про МГП і розроблено пропозиції щодо підвищення рівня знань з МГП в Україні, зокрема з питань поводження та захисту військовополонених, міжнародної кримінальної відповідальності за злочини проти військовополонених;

встановлено відповідність законодавства України міжнародно-правовим зобов'язанням щодо поводження та захисту військовополонених, на основі чого виявлено часткову відповідність та – в окремих аспектах – невідповідність МГП військового та кримінального законодавства України й запропоновано зміни та доповнення до військового та кримінального законодавства України щодо поводження та захисту військовополонених, зокрема до Кримінального кодексу України, Законів України «Про воєнну доктрину України», «Про оборону України», Бойового статуту сухопутних військ Збройних Сил України;

***удосконалено:***

уявлення про паралельний розвиток ідей гуманного ставлення до військовополонених у філософській, релігійній та юридичній доктрині різних цивілізацій, що дозволяє розглядати сучасне МГП як кодифіковану гуманітарну традицію;

розуміння характерних для кожного періоду розвитку міжнародного права закономірностей формування інституту воєнного полону;

формулювання дефініції «військовополонений», під яким розуміється громадянин іншої держави, котрий як комбатант чи некомбатант бере участь

у міжнародному чи інтернаціоналізованому ЗК та у стані беззахисності та нездатності до опору чи в разі добровільної здачі потрапляє під владу супротивної сторони, яка перебуває в конфлікті;

визначення поняття «міжнародно-правовий режим військовополонених» – особливий порядок правового регулювання відносин, які склались між особою, що перебуває під владою супротивної сторони, та державою, яка тримає особу в полоні та регулює її правове становище в умовах міжнародного ЗК;

розуміння змісту та відмінностей загального та спеціального міжнародно-правового режиму поводження та захисту військовополонених. Вказано на особливі правила поводження з жінками-військовополоненими, обґрунтовано гарантованість недискримінаційності такого поводження;

***набули подальшого розвитку:***

погляди на ідею гуманізму як наскрізну історичну максиму, що впливала на становлення та розвиток міжнародно-правового режиму військовополонених, а також обґрунтована універсальна природа міжнародно-правового режиму військовополонених у процесі історичного генезису;

перелік та зміст спеціальних принципів інституту воєнного полону: принцип некарального характеру позбавлення військовополоненого свободи; принцип заборони ушкодження супротивника, який здається в полон; принцип дотримання прав людини та стандартів використання праці військовополонених при залученні до праці; принцип диференціації військовополонених та надання спеціального захисту;

перелік категорій осіб, на яких можна поширити статус військовополоненого;

пропозиції щодо покращення ЖК шляхом змін, згідно з якими сторони, що перебувають у конфлікті, повинні отримати можливість альтернативного вибору – або держави-покровительки, або певної міжнародної організації – для захисту військовополонених;

уявлення про міжнародно-правові зобов'язання України у сфері поводження та захисту військовополонених, які включають: 1) положення ЖК III та Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 8 червня 1977 р. (далі – ДП I); 2) положення Гаазької конвенції про закони і звичаї суходільної війни 1907 р. (далі – ГК IV) та Гаазького положення 1907 р.; 3) приписи звичаєвих норм МГП; 4) застосовні приписи міжнародного права прав людини;

питання щодо можливості поширення статусу військовополоненого в період інтернаціоналізованого ЗК.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що вони можуть слугувати основою для розвитку у вітчизняній науці міжнародного права концептуальних уявлень про особливості та складові міжнародно-

правового режиму військовополонених та розробки практичних механізмів захисту військовополонених. Теоретичні положення та висновки дослідження можуть бути використані: у науково-дослідній роботі – для поглиблення наукових знань і створення необхідної теоретичної бази міжнародно-правового режиму військовополонених; у *науково-освітній діяльності* – для підготовки та вдосконалення навчальних та навчально-методичних підручників, при викладанні у вищих навчальних закладах таких нормативних дисциплін і спецкурсів як «Міжнародне публічне право», «Міжнародне гуманітарне право», «Міжнародне кримінальне право»; у *практичній (правотворчій) діяльності* – для розробки нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань поведінки та захисту військовополонених; у *діяльності державних органів*, що мають відповідні повноваження з імплементації міжнародних договорів у сфері МГП.

**Особистий внесок здобувача.** Положення та висновки дисертації розроблені дисертантом особисто. У співавторстві опубліковано одну наукову статтю, у якій питання регулювання воєнного полону розроблені особисто здобувачем.

**Апробація результатів дисертації.** Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Національного університету «Одеська юридична академія», розглядалися на науково-практичних семінарах, круглих столах, міжнародних і всеукраїнських конференціях, зокрема таких: Міжнародна науково-практична конференція «Держава і право: de lege praeterita, instante, future» (27–28 листопада 2009 р., м. Миколаїв); II Міжнародний науково-практичний форум «Верховенство права та права людини» (7–9 травня 2010 р., м. Київ); міжнародна наукова конференція професорсько-викладацького та аспірантського складу «Правове життя сучасної України» (20–21 травня 2011 р., м. Одеса), Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 15-річчю Національного університету «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одеської школи права «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (30 листопада 2012 р., м. Одеса); Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя сучасної України» (16–17 травня 2013 р., м. Одеса); Міжнародна науково-практична конференція «Права та свободи людини і громадянина: механізм їх реалізації та захисту різними галузями права» (19–20 вересня 2014 р., м. Братислава (Словацька Республіка) та ін.

**Публікації.** Основні положення та результати дослідження відображені в 24 публікаціях, серед яких шість статей опубліковані у спеціалізованих фахових наукових виданнях України, дві – у зарубіжних наукових періодичних виданнях та 16 тезах доповідей на всеукраїнських та міжнародних конференціях.

**Структура дисертації** зумовлена метою та задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, поділених на 12 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатку. Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки, із них основного тексту – 237 сторінок, список використаних джерел містить 466 найменувань та займає 46 сторінок.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ**

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається об'єкт, предмет, мета і задачі дослідження, методологічна, теоретична та емпірична бази, наводиться інформація про ступінь розробки проблеми дослідження, розкривається його новизна і практичне значення одержаних результатів, викладено відомості про апробацію та публікацію результатів дисертації, структуру й обсяг роботи.

**Перший розділ «Теоретико-правовий аналіз становлення інституту воєнного полону»** спрямований на пошук міжцивілізаційної основи еволюції норм МГП щодо поводження та захисту військовополонених. Характеризується місце інституту воєнного полону в МГП, його зміст та компоненти.

У **підрозділі 1.1. «Становлення правил поводження з військовополоненими: історичний аспект»** здійснюється аналіз становлення правил поводження з військовополоненими у системі міфологічних, релігійних, етичних, моральних та правових норм. Наголошується, що норми щодо поводження з полоненими виникали і формувались у різних регіонах та залежали від соціально-економічних, культурних та релігійних традицій. Існувала тенденція щодо обмеження дії правил війни стосовно полону окремої групи осіб (за національною чи соціальною ознакою). Наприкінці XVIII ст. воєнний полон набув нового нормативного змісту, а в другій половині XIX ст. прийшла прогресивна кодифікація норм щодо ЗК.

**Підрозділ 1.2. «Розвиток концепції щодо захисту військовополонених у філософсько-правовій думці та в доктрині міжнародного права»** розкриває в хронологічному порядку розвиток філософських та юридичних концепцій, які детермінували становлення міжнародно-правового захисту військовополонених. Визначається, що ідеї гуманізму несуттєво впливали на практику війни у стародавню епоху. Середні віки ідея гуманності щодо військовополонених розвивається на основі теологічних поглядів на війну та лицарства.

На становлення інституту воєнного полону позитивно вплинуло запровадження концепції «справедливої («законної») війни», зокрема пропагування ідей гуманного поводження з полоненими.

У **підрозділі 1.3. «Поняття «військовополонений» у МГП»** пропонується визначення військовополоненого, котре покликане

вдосконалити сучасне розуміння цього терміна формулюється як громадянин іншої держави, котрий як комбатант чи некомбатант бере участь у міжнародному чи інтернаціоналізованому ЗК та у стані беззахисності та нездатності до опору чи в разі добровільної здачі потрапляє під владу супротивної сторони, яка перебуває в конфлікті. Виявлені ознаки військовополоненого, його зв'язок зі статусом комбатанта. Детально проаналізовані категорії осіб, які відповідно до сучасного МГП мають право на статус військовополоненого.

**Підрозділ 1.4. «Інститут воєнного полону в системі МГП»** характеризує систему норм МГП щодо правил поводження та захисту військовополонених як інститут воєнного полону. Він визначається як система договірних та звичаєвих міжнародно-правових норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з перебуванням військовополонених під владою супротивної сторони в міжнародному ЗК, щодо забезпечення належного захисту таких осіб. Розкривається його структура, що представлена підінститутами (початок полону, місце та порядок тримання військовополонених, склад адміністрації та її компетенція, режим праці та відпочинку, відповідальність військовополонених (дисциплінарна та кримінальна), кінець полону) та нормами, які врегульовують різні аспекти воєнного полону.

**Другий розділ «Гене́за нормативного змісту інституту воєнного полону в міжнародному гуманітарному праві»** розкриває розвиток міжнародно-правового режиму військовополонених на універсальному договірному рівнях та у звичаєвому МГП. Запропоновано каталог допоміжних джерел МГП, які сприяють розкриттю змісту та характеристики міжнародно-правового режиму військовополонених.

**Підрозділ 2.1. «Кодифікація норм про поводження та захист військовополонених у МГП»** містить детальний аналіз міжнародно-правових договорів, які регулюють питання воєнного полону: ГК IV та Гаазького положення 1907 р., ЖК III 1949 р. та ДП I 1977 р.

Висвітлено гарантії, які стосувалися, зокрема, військовополонених в Женевських конвенціях 1864 р. та 1906 р. Констатовано, що перегляд Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1929 р. мав своїм результатом формування комплексу норм у кодифікованому джерелі щодо регулювання воєнного полону.

Обґрунтована об'єктивна необхідність розвитку договірних положень щодо воєнного полону з таких питань: обмін полоненими, порядок відшкодування завданих збитків відповідно до ст. 91 ДП I щодо конкретизації одержувачів та встановлення механізму розгляду заяв про компенсацію, порядок передачі військовополонених третій державі.

**У підрозділі 2.2. «Розвиток міжнародного звичаєвого права щодо поводження та захисту військовополонених»** визначається, що нова природа ЗК є фактором низької ефективності виконання МГП. Важливе

значення у зв'язку з цим має міжнародний звичай, що переживає своєрідний ренесанс у сучасний період розвитку міжнародного права.

Міжнародний звичай охарактеризований як додаткова можливість для застосування базових міжнародних вимог у сфері поводження та захисту військовополонених, розвинутих на початку ХХ ст. Підкреслено, що звичаєвий характер мають положення ГК IV з Гаазьким положенням 1907 р., більшість норм ЖК III.

Обґрунтована важлива роль міжнародно-правових звичаїв у регулюванні режиму військовополонених у ситуаціях, коли сторона ЗК не є учасником відповідних міжнародних договорів та не має визначеного міжнародно-правового статусу, наприклад, є «недержавним актором».

**У підрозділі 2.3. «Допоміжні джерела інституту воєнного полону»** розкриваються положення допоміжних джерел МГП щодо регулювання поводження та захисту військовополонених. Визначається, що допоміжні джерела МГП є найбільш оперативним і ефективним міжнародно-правовим інструментом для вироблення адекватної відповіді на нові виклики і загрози, що виникають у зв'язку зі зміною характеру сучасних ЗК, для реалізації міжнародно-правових норм, що закріплюють режим військовополонених в умовах сучасних ЗК. Підкреслюється значимість коментарів Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ) та резолюцій РБ ООН по конкретних кризових ситуаціях, що порушують питання воєнного полону.

**Підрозділ 2.4. «Класифікація та нормативний зміст режимів поводження та захисту військовополонених у доктрині і практиці МГП»** розкриває зміст загального та спеціального режимів поводження та захисту військовополонених.

Загальний режим поводження та захисту військовополонених з моменту полонення до звільнення або репатріації включає всі складові інституту воєнного полону. Кінцем полону найчастіше є репатріація військовополонених. Запропоновано таку таксономію можливостей для репатріації: репатріація можлива: 1) під час військових дій (ст.ст. 109–117 ЖК III): по медичних показниках (Додатки 1–2 до ЖК III); за домовленостями сторін; 2) після закінченні активних військових дій; 3) інтернування в нейтральні держави (ст.ст. 110 (2–3), 111 та Додаток 1 до ЖК III).

Констатовано, що жінки-військовополонені повинні користуватися перевагами спеціального режиму. Водночас визначено, що такий підхід ЖК III до питання спеціального режиму не означає дискримінаційності конвенції, а лише враховує гендерні відмінності.

Особливості поводження та захисту жінок-військовополонених дозволяють виокремити підінститут спеціального режиму поводження та захисту жінок-військовополонених в інституті воєнного полону. Одночасно режим поводження та захисту жінок-військовополонених урегульовується

нормами міжнародного права прав людини, зокрема тими, що передбачають недискримінацію, захист жінок від такого поводження, що принижує гідність, сексуальної експлуатації та ін.

У третьому розділі «Імплементация міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених» розкриваються особливості застосування МГП щодо захисту військовополонених у різних видах ЗК: неміжнародному, інтернаціоналізованому. Досліджуються контрольні механізми за виконанням положень МГП щодо поводження та захисту військовополонених та формулюються пропозиції щодо їх поліпшення. Досліджено стан імплементації норм щодо поводження та захисту військовополонених в українське законодавство та зроблено рекомендації щодо його поліпшення.

**Підрозділ 3.1. «Застосування положень інституту воєнного полону в практиці МГП у контексті класифікації збройних конфліктів»** розрізняє види ЗК, у яких можливе застосування норм щодо поводження та захисту військовополонених. Відзначається, що ЖК III підтримує той самий стандарт застосування, що й інші Женевські конвенції, а тому її застосування не обмежене конфліктами з реальним збройним опором чи визнання конфлікту воюючою стороною.

Констатується наявність в Україні неміжнародного ЗК високого ступеня інтенсивності з втручанням Російської Федерації, що дозволяє кваліфікувати конфлікт як інтернаціоналізований, з використанням двох правових режимів.

Щодо неміжнародного ЗК високого ступеня інтенсивності застосовуються: ст. 3, спільна для всіх Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р.; ДП I; звичаєві норми МГП, а також міжнародне право прав людини, з урахуванням допустимих обмежень. До міжнародної складової ЗК слід застосовувати джерела договірної та звичаєвої МГП у обов'язі, прийнятому до ЗК міжнародного характеру.

У підрозділі 3.2. «Міжнародні контрольні механізми захисту військовополонених» розкриті контрольні механізми захисту військовополонених, а саме: участь держав-покровительок у такому захисті та діяльність МКЧХ щодо захисту військовополонених. Систематизовано функції держав-покровительок та МКЧХ у сфері контролю за виконанням положень МГП щодо захисту військовополонених.

Стверджується, що право представників МКЧХ відвідувати всіх осіб, затриманих у зв'язку зі ЗК для перевірки умов їх тримання під вартою і відновлення контактів між цими особами та їхніми сім'ями, впливає зі звичаєвих норм МГП. Це право належить МКЧХ як в умовах міжнародних, так і неміжнародних ЗК.

Пропонується вдосконалення контрольних механізмів шляхом надання сторонам, які перебувають у конфлікті, можливості альтернативного

вибору – або держави-покровительки, або певної міжнародної організації для захисту військовополонених.

**У підрозділі 3.3. «Відповідальність за порушення міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених»** розкриваються питання індивідуальної кримінальної відповідальності за порушення правил щодо поводження з військовополоненими. Вказано на поступовий розвиток інституту кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни в частині порушення правил поводження з військовополоненими.

Відзначається роль Міжнародного трибуналу у судовому переслідуванні осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, вчинені на території колишньої Югославії з 1991 р., в утвердженні практики притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності за порушення правил поводження з військовополоненими (рішення датського суду у справі Р. Сарича, німецького – у справах «Прокурор проти Соколовича» і «Прокурор проти Йоргіча», швейцарського – у справі Г. Габрежа та ін.).

Обґрунтовано, що важливим джерелом міжнародної криміналізації порушень правил поводження з військовополоненими є Статут Міжнародного кримінального суду. Констатовано, що відповідна стаття КК України (ст. 438) потребує удосконалення, для чого запропоновано її нову редакцію.

**Підрозділ 3.4. «Імплементація міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство України»** розкриває механізми імплементації норм МГП щодо поводження та захисту військовополонених у національне законодавство. Розглянуті шляхи імплементації міжнародно-правових зобов'язань України щодо поводження та захисту військовополонених, що охоплюють прийняття нових та внесення змін до чинних законодавчих актів, заходи розпорядчого та контрольного характеру. Акцентовано на необхідності поширення знань про МГП.

Зроблено висновок про обов'язковість для України звичаєвих норм МГП, що разом із приписами ЖК утворюють систему міжнародно-правових зобов'язань України у сфері поводження та захисту військовополонених. Проаналізовано зміст нормативного змісту ЖК III та ДП I з точки зору самовиконуваності.

Проаналізовано чинне законодавство України з питань поводження та захисту військовополонених. Розроблено пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Кримінального кодексу України, Законів України «Про воєнну доктрину України», «Про оборону України», Бойового статуту сухопутних військ Збройних Сил України.

## ВИСНОВКИ

У дисертації поставлено та розв'язано актуальне наукове завдання, що полягало у створенні науково-концептуальних основ становлення міжнародно-правового режиму військовополонених, його особливостей та застосування в сучасних умовах. Проведене дослідження уможливило такі висновки:

1. Упродовж історії людства еволюціонує гуманне ставлення до військовополонених та їх захисту. Незважаючи на суттєві відмінності політико-ідеологічних, моральних, культурних і соціально-економічних характеристик різних цивілізацій, в однакові історичні періоди вони мали схоже ставлення до полонених, що дозволяє розглядати сучасне МГП як кодифіковану гуманітарну традицію. До виникнення правових норм важливу роль відігравали релігійні постулати, які містили вимоги гуманності, терпимості, відмови від надмірної жорстокості. Ідея гуманізму є наскрізною історичною максимою, що впливала на становлення та розвиток міжнародно-правового режиму військовополонених.

Під військовополоненим розуміється громадянин іншої держави, котрий як комбатант чи некомбатант бере участь у міжнародному чи інтернаціоналізованому ЗК та у стані беззахисності та нездатності до опору чи в разі добровільної здачі потрапляє під владу супротивної сторони, яка перебуває в конфлікті.

2. До осіб, на яких можна поширити статус військовополоненого, належать: особовий склад збройних сил сторони конфлікту, а також члени ополчення або добровольчих загонів, які є частиною цих збройних сил; члени інших ополчень та добровольчих загонів, зокрема члени організованих рухів опору, які належать до однієї зі сторін конфлікту й діють на своїй території або за її межами, навіть якщо цю територію окуповано; учасники національно-визвольних рухів, сил, що борються з расистськими чи диктаторськими режимами, у разі дотримання вимог до комбатантів з ДП І; особи, які супроводжують збройні сили, але фактично не входять до їх складу; поранені та хворі воюючої сторони, які потрапили під владу супротивника; некомбатанти, щодо яких існують сумніви в правовому статусі, до вирішення компетентним судом питання їх статусу; добровольці, інтегровані у збройні сили воюючих сторін; радники з військових питань, що за міжнародним договором надають консультації одній з воюючих сторін; учасники операцій з підтримки миру ООН; члени екіпажів суден торговельного флоту, зокрема капітани, лоцмани та юнги, а також екіпажі цивільних повітряних суден сторін конфлікту, які не користуються більш сприятливим режимом згідно з будь-якими іншими положеннями міжнародного права.

3. Відокремлення та інституалізація міжнародно-правових норм у сфері правового регулювання воєнного полону дають підстави говорити

про формування міжнародно-правового режиму військовополонених та існування самостійного правового інституту в системі МГП – інституту воєнного полону. Інститут воєнного полону – це система договірних та звичаєвих міжнародно-правових норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з перебуванням військовополонених під владою супротивної сторони в міжнародному ЗК, щодо забезпечення належного захисту таких осіб. Інститут воєнного полону як складова системи МГП має свою структуру з характерними особливостями. Структуру цього інституту формують такі підінститути: початок полону, місце та порядок тримання військовополонених, склад адміністрації та її компетенція, режим праці та відпочинку, відповідальність військовополонених (дисциплінарна та кримінальна), кінець полону.

Під міжнародно-правовим режимом військовополонених потрібно розуміти особливий порядок правового регулювання відносин, які склались між особою, яка перебуває під владою ворожої сторони, та державою, яка тримає особу в полоні та регулює її правове становище в умовах міжнародного ЗК.

4. Спеціальними принципами інституту воєнного полону є: принцип некарального характеру позбавлення військовополоненого свободи; принцип заборони ушкодження супротивника, який здається в полон; принцип дотримання прав людини та стандартів використання праці військовополонених при залученні до праці; принцип диференціації військовополонених та надання спеціального захисту.

Спеціальні принципи сформувались у силу систематичного використання певних правил поведінки щодо поводження з військовополоненими та отримали відображення у відповідних статтях та розділах ЖК III (ст.ст. 3, 13, 14, 48, 72 та ін.) та повинні розглядатись як норми-принципи. Принципи інституту воєнного полону є універсальними та фундаментальними за змістом.

5. Джерелами інституту воєнного полону є договірні та звичаєві норми МГП, які підтверджують його подвійну правову основу. Сучасні договірні норми цього інституту містяться в ГК IV та Гаазькому положенні 1907 р., ЖК, ДП I. Ці міжнародні акти значно вплинули на розвиток звичаєвого міжнародного права, яке було систематизовано МКЧХ у період 1996–2005 рр. Значну роль у забезпеченні режиму військовополонених відіграють звичаєві норми МГП. Вони залишаються важливим джерелом захисту військовополонених у випадках, не передбачених договорами, або коли сторони конфлікту не є учасниками договору. Загальні норми ЖК III та ДП I є невід'ємною частиною інституту воєнного полону, забезпечуючи контроль, моніторинг за виконанням відповідних положень МГП, що регламентують режим військовополонених і встановлюють відповідальність за їх порушення.

6. Систему міжнародно-правових зобов'язань України у сфері поведження та захисту військовополонених створюють звичаєві норми МГП та міжнародного права прав людини, норми міжнародних договорів з МГП та міжнародного права прав людини. Міжнародно-правові зобов'язання України у сфері поведження та захисту військовополонених включають: 1) положення ЖК III та ДП I; 2) положення ГК IV та Гаазького положення 1907 р.; 3) приписи звичаєвих норм МГП; 4) застосовні приписи міжнародного права прав людини.

7. ЖК III закріплює загальний та спеціальний міжнародно-правовий режим поведження та захисту військовополонених. Вказано на особливі правила поведження з жінками-військовополоненими, обґрунтовано обов'язковість недискримінаційності такого поведження. Обґрунтовано існування спеціального міжнародно-правового режиму поведження та захисту дітей військовополонених. Констатовано, що діти військовополонені користуються привілеями гарантованими МГП, Конвенцією про права дитини 1989 р. та іншими актами попри заборону залучення дітей до 15 років до збройних формувань. Вказується, що джерельним підґрунтям такої заборони є ДП I та звичаєве міжнародне право.

8. У період інтернаціоналізованого ЗК слід поширювати статус військовополоненого на комбатантів третьої держави, що опинились у владі держави, на чийй території має місце ЗК, та на комбатантів держави, на чийй території має місце конфлікт, що опинились у владі третьої держави. Аргументовано поширення основних норм щодо поведження та захисту військовополонених на неміжнародні ЗК у межах їх інтернаціоналізації.

Кваліфікація ЗК на сході Донецької та Луганської областей дозволяє охарактеризувати їх як інтернаціоналізований ЗК. Зазначено, що це є підставою для застосування ЖК III до тієї частини конфлікту, яка є міжнародним ЗК. Обґрунтовано поширення на українських військовослужбовців, захоплених РФ, та російських військовослужбовців, затриманих Україною, статусу військовополонених.

9. До Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. доцільно внести зміни, згідно з якими сторони, що перебувають у конфлікті, мали б можливість альтернативного вибору – або держави-покровительки, або певної міжнародної організації (замість формули, яка застосовується в конвенціях: спочатку кандидатура держави-покровительки, але якщо вона відхилена стороною, то гуманітарна організація, яка розглядається як субститут) для захисту військовополонених.

10. До заходів внутрішньодержавної імплементації міжнародно-правових норм щодо поведження та захисту військовополонених належать: 1) поширення текстів ЖК III та ДП I, положень звичаєвих норм МГП серед військовослужбовців та інших груп населення, які можуть набути статусу військовополоненого; 2) імплементація міжнародно-правових

норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство, включаючи військові статuti, накази та дисциплінарне і кримінальне законодавство про відповідальність за порушення норм щодо поводження з військовополоненими; 3) створення законодавчих та організаційно-правових засад для забезпечення під час ЗК основних гарантій справедливого судового розгляду щодо військовополонених; 4) підготовка персоналу, що в разі ЗК може бути залучений до організації й управління таборами для інтернованих військовополонених і участі в організації допомоги і захисту власних військовополонених.

11. Загальним зобов'язанням держави є поширення знань про МГП. Передовсім навчання МГП повинно проводитися серед військовослужбовців, особового складу правоохоронних органів, юристів і медиків. Вважаємо за доцільне проведення навчання з питань МГП загалом та прав військовополонених зокрема серед підрозділів правоохоронних органів (СБУ, МВС) і інших осіб, які мають право на статус військовополоненого. Є важливим визнання МГП обов'язковою нормативною дисципліною в навчальних програмах з підготовки бакалаврів за фахом «Правознавство» і «Правоохоронна діяльність».

12. Запропоновано зміни та доповнення з питань поводження та захисту військовополонених до ч.ч. 2, 5. ст. 2, ст. 9, ст. 10 Закону України «Про оборону України», п. 2 «Про воєнну доктрину України», ст. 438 КК України, Закону України «Про Службу безпеки України», Бойового статуту сухопутних військ Збройних Сил України. Існує потреба розробки Постанови КМ України «Положення про військовополонених» на основі ГК IV, ЖК III та ДП I.

## **СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:**

*Статті у фахових періодичних виданнях:*

1. Грушко М. В. Історія та розвиток інституту воєнного полону щодо жінок-військовополонених / М.В. Грушко // Митна справа. – 2010. – № 5 (ч. 2). – С. 317–326.
2. Грушко М. В. Захист прав жінок-військовополонених в умовах збройного конфлікту / М.В. Грушко // Часопис Київ. ун-ту права. – 2010. – № 3. – С. 294–300.
3. Грушко М. В. Поняття «військовополонений» в міжнародному гуманітарному праві / М.В. Грушко // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. пр. – О. : Юрид. літ., 2010. – Вип. 52. – С. 377–387.
4. Грушко М. В. Діяльність Міжнародного Комітету Червоного Хреста щодо захисту військовополонених / М.В. Грушко // Південноукр. правничий часопис. – 2011. – № 2. – С. 429–435.

5. Грушко М. В. Співвідношення міжнародно-правових механізмів захисту дітей як учасників бойових дій в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праві / М.В. Грушко // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. – О. : Юрид. літ., 2011. – Вип. 62. – С. 426–435.

6. Грушко М. В. Особливості «несамовиконуваних» та «самовиконуваних» норм щодо захисту військовополонених / М.В. Грушко // Бюл. М-ва юстиції України. – 2013. – № 5 – С. 122–128.

7. Француз А. Й. Законы и обычаи обращения с военнопленными в период до Вестфальского правопорядка 1648 г. / А.Й. Француз, М.В. Грушко // Вестник Полоцкого гос. ун-та. Серия D: Экономические и юридические науки. – 2014. – № 14. – С. 13–17.

8. Грушко М. В. Імплементація міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених у законодавство України / М.В. Грушко // *Evropský politický a právní diskurz*. – 2015. – Svazek 2. – Vyd. 1. – P. 119–129.

*Публікації апробаційного характеру:*

9. Грушко М. В. Правовые аспекты защиты женщин-комбатантов в военном плену / М.В. Грушко // Марку Ефимовичу Черкесу – 80 : статьи учеников и коллег. – О. : Фенікс, 2010. – С. 175–186.

10. Грушко М. В. Міжнародно-правове становлення режиму воєнного полону / М.В. Грушко // Держава і право: de lege praeterita, instante, future : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 27–28 листопада 2009 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : Іліон, 2009. – С. 375–376.

11. Грушко М. В. Диференційний підхід як гарантія захисту жінок в інституті воєнного полону / М.В. Грушко // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. і аспірант. складу, 21–22 травня 2010 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2010. – С. 714–717.

12. Грушко М. В. Виконання норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту військовополонених / М.В. Грушко // Від громадянського суспільства – до правової держави : тези доп. V Міжнар. наук. конф. студ. та молодих вчених, 26–27 лютого 2010 р., м. Харків. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2010. – С. 151–153.

13. Грушко М. В. Верховенство права в міжнародному праві щодо статусу військовополонених у збройних конфліктах / М.В. Грушко // Верховенство права та права людини : вибрані роботи учасників II Міжнар. наук.-практ. форуму, 7–9 травня 2010 р., м. Київ. – К. : [б. в.]. – С. 221–227.

14. Грушко М. В. Принципи міжнародно-правового режиму захисту жінок в воєнному полоні / М.В. Грушко // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П.Є. Казанського : матер. Міжнар. конф., 22–23 жовтня 2010 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2010. – С. 226–229.

15. Грушко М. В. Историко-правовой аспект развития норм международного гуманитарного права в отношении женщин-военнопленных / М.В. Грушко // Розбудова демократичного суспільства після Нюрнберзького трибуналу : зб. ст. учасників міжнар. конф., 22–23 жовтня 2010 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2010. – С. 189–197.

16. Грушко М. В. Визначення поняття «режим военного плону» / М.В. Грушко // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу, 20–21 травня 2011 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2011. – Т. 1. – С. 351–353.

17. Грушко М. В. Правовий статус дітей-учасників військових дій / М.В. Грушко // Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського : матер. Міжнар. конф., 21–22 жовтня 2011 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2011. – С. 334–336.

18. Грушко М. В. Імплементція норм МГП щодо захисту військовополонених / М.В. Грушко // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матер. Міжнар. наук. конф., 30 листопада 2012 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 421–423.

19. Грушко М. В. Захист прав військовополонених на початкових етапах діяльності МКЧХ / М.В. Грушко // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу, 20–21 квітня 2012 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 376–378.

20. Грушко М. В. Національне кримінальне законодавство України та міжнародні злочини щодо військовополонених / М.В. Грушко // Матер. міжнар. читань з сучасних проблем міжнародного права, порівняльного правознавства і права Європейського Союзу, 7 лютого 2013 р., м. Одеса. – О. : Юрид. літ., 2013. – С. 40–43.

21. Грушко М. В. Розвиток міжнародно-правових поглядів щодо захисту військовополонених / М. В. Грушко // Правове життя сучасної України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 16–17 травня 2013 р., м. Одеса. – О. : Фенікс, 2013. – Т. 1. – С. 367–369.

22. Грушко М. В. Співвідношення права прав людини та норм міжнародного гуманітарного права в практиці Європейського суду з прав людини / М.В. Грушко // *Práva a slobody človeka a občana: mechanismus ich implementácie a ochrany rôznych oblastiach práva : zborník príspevkov z medzinár. vedeckej konf.*, 19–20 septembra 2014 r., Bratislava, Slovenská republika. – Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2014. – С. 301–305.

23. Грушко М. В. Становлення міжнародно-правового регулювання захисту військовополонених до Вестфальського миру / М.В. Грушко // Правове життя сучасної України : матер. міжнар. наук.-практ. конф., присв. ювілею акад. С. В. Ківалова, 16–17 травня 2014 р., м. Одеса. – О. : Юрид. літ., 2014. – Т. 2. – С. 253–255.

24. Грушко М. В. Загальні питання внутрішньодержавної імплементації міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених / М.В. Грушко // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 травня 2015 р., м. Одеса. – О. : Юрид. літ., 2015. – Т. 1. – С. 348–350.

## АНОТАЦІЯ

***Грушко М. В. Становлення та специфіка міжнародно-правового режиму військовополонених.*** – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.01.11 – міжнародне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2015.

У дисертації здійснено комплексний аналіз міжнародно-правового режиму військовополонених та досліджено його розвиток та специфіку. Вказано на поступову гуманізацію інституту воєнного полону та проліферацію міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених. Проведено системну характеристику інституту воєнного полону.

Детально проаналізовані положення універсальних міжнародних договорів та відповідні звичаєві норми міжнародного гуманітарного права, які встановлюють міжнародно-правовий режим військовополонених, досліджені допоміжні джерела міжнародного гуманітарного права щодо поводження та захисту військовополонених: резолюції ГА ООН, резолюції РБ ООН, коментарі Міжнародного комітету Червоного Хреста, судова практика.

Конкретизовано застосування положень щодо поводження та захисту військовополонених у період сучасних інтернаціоналізованих конфліктів, зокрема на сході України.

Проведено аналіз міжнародно-правових основ функціонування міжнародних контрольних механізмів щодо захисту військовополонених. Систематизовано заходи внутрішньодержавної імплементації положень щодо поводження та захисту військовополонених. Запропоновано комплекс законодавчих та правозастосовних заходів для підвищення якості імплементації в Україні міжнародно-правових норм щодо поводження та захисту військовополонених. Висвітлено питання кримінальної відповідальності за порушення правил щодо поводження з військовополоненими.

***Ключові слова:*** військовополонений, інститут воєнного полону, поводження та захист військовополонених, міжнародне гуманітарне право, імплементація міжнародного права.

## АННОТАЦИЯ

**Грушко М. В. Становление и специфика международно-правового режима военнопленных.** – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.01.11 – международное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2015.

В диссертации комплексно исследован международно-правовой режим военнопленных, его развитие и специфика. Указано на постепенную гуманизацию института военного плена и пролиферацию международно-правовых норм, регламентирующих обращение и защиту военнопленных. Сделан вывод о параллельном развитии идей гуманного отношения к военнопленным в философской, религиозной и юридической доктрине различных цивилизаций, что позволяет рассматривать современное международное гуманитарное право как кодифицированную гуманитарную традицию. Выявлены и комплексно раскрыты структурные элементы и содержание института военного плена как составной части международного гуманитарного права.

Подробно проанализированы положения универсальных международных договоров в сфере защиты военнопленных, рассмотрены соответствующие обычные нормы международного гуманитарного права, устанавливающие международно-правовой режим военнопленных, исследованы вспомогательные источники международного гуманитарного права, определяющие требования по обращению и защите военнопленных: резолюции ГА ООН, резолюции СБ ООН, комментарии Международного комитета Красного Креста, судебная практика. Охарактеризованы содержание и отличия общего и специального международно-правового режима обращения и защиты военнопленных.

Конкретизировано применение положений об обращении и защите военнопленных в период современных интернационализированных конфликтов. Осуществлена квалификация вооруженного конфликта на востоке Донецкой и Луганской областей Украины как интернационализированного вооруженного конфликта. Обосновано применение Женевской конвенции об обращении с военнопленными от 12 августа 1949 г. к той части конфликта, которая является международным вооруженным конфликтом.

Проанализированы международно-правовые основания функционирования международных контрольных механизмов по защите военнопленных. Систематизированы меры внутригосударственной имплементации положений по обращению и защите военнопленных. Установлено соответствие законодательства Украины международно-правовым обязательствам по обращению и защите военнопленных. Разработан комплекс законодательных и правоприменительных мер

(в частности, изменения в отдельные законодательные акты) для повышения эффективности имплементации в Украине международно-правовых норм по обращению и защите военнопленных. Рассмотрен вопрос об уголовной ответственности за нарушение правил обращения с военнопленными.

**Ключевые слова:** военнопленный, институт военного плена, обращение и защита военнопленных, международное гуманитарное право, имплементация международного права.

## SUMMARY

**Grushko M. Development and specific features of the international law regime of prisoners of war.** – Manuscript.

The dissertation for the Candidate of Law by specialty 12.00.01 – International Law. – National University «Odesa Law Academy». – Odesa, 2015.

Complex study into institute of military captivity is held. Its historical development is traced. Institute's humanization and proliferation of norms on the treatment of prisoners of war and their protection are specified as characteristic features of this development. The system characteristic of the institute of military captivity is proposed.

The provisions of universal international agreements on the protection of prisoners of war are analyzed in details. Existing customary law is reviewed. Subsidiary sources of IHL for the protection of prisoners of war (resolutions of the UN GA, UN SC resolutions, ICRC commentaries, jurisprudence) are studied.

It is concretized that international norms on treatment of prisoners of war are applicable to the internationalized armed conflict. Among others they are applicable to the armed conflict in the parts of Donetsk and Lugansk regions.

International law control mechanisms of protection of prisoners of war are demonstrated. IHL implementation measures for the protection of prisoners of war are systematized. Complex of legislative and law enforcement measures for the improvement of the quality of implementation of the IHL in Ukraine is proposed. Issues of individual criminal responsibility for violations of the IHL in the context of the treatment of prisoners of war are studied.

**Key words:** prisoner of war, the military captivity regime, treatment of prisoners of war, international humanitarian law, implementation of international law.